

**O'ZBEK VA INGLIZ TILLARIDAGI MIFOLOGIK LUG'ATLARNING
QIYOSIY TAHLILI BORASIDAGI MULOHAZALAR**

Matchanova Marhabo Umidbek qizi

Xorazm viloyati Xiva tumani 9-maktab o'qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada O'zbek va ingliz tillaridagi mifologik lug'atlarning qiyosiy tahlili borasidagi mulohazalar yuritilgan bo'lib, bunda mifologik lug'at leksikaning periferik qatlamiga mansub bo'lsa-da, uning stilistika, semantika, diskurs tahlili va madaniy tilshunoslikdagi roli muhim ekanligi ta'kidlanadi.*

Kalit so'zlar: *mifologik lug'at, mifologik andozalar, Tarixiy va etimologik taraqqiyot, Tarixiy solnomalar - mif va tarix unsurlari, klassik epiklar, o'rta asr romanslari, she'riyat va keyingi badiiy talqinlar.*

Tilshunoslik nuqtayi nazaridan mifologik lug'at leksikaning periferik qatlamiga mansub bo'lsa-da, uning stilistika, semantika, diskurs tahlili va madaniy tilshunoslikdagi roli muhim hisoblanadi. Mifologik so'zlar kuchli konnotativ ma'no, emotsional ifodaviylik va ramziy salohiyatga ega. Filologik tahlilda mifologik leksik birliklar quyidagi mezonlar asosida o'rganiladi: Semantik tuzilma, ya'ni to'g'ridan-to'g'ri va ko'chma ma'nolar; Ko'pma'nolilik va metaforik kengayish, mifiy ma'nolarning vaqt o'tishi bilan rivojlanishi; Stilistik vazifa, ayniqsa she'riy, epik va badiiy matnlardagi qo'llanilishi; Tarixiy va etimologik taraqqiyot, ma'no va qo'llanishdagi o'zgarishlar. Masalan, qadimgi ingliz tilidagi *wyrd* so'zi dastlab anglo-sakson mifologiyasida taqdir tushunchasini anglatgan bo'lib, muqarrar kosmik tartibga ishonchni ifodalagan. Keyinchalik ushbu tushuncha ingliz adabiyotida taqdir haqidagi falsafiy qarashlarning shakllanishiga ta'sir ko'rsatgan. Xuddi shuningdek, o'zbek madaniyatidagi Tangri tushunchasi dastlab oliy osmon ilohi sifatida qo'llanilgan bo'lsa, keyinchalik ilohiy qudrat, taqdir va umumiy kosmik tartibni anglatuvchi kengroq falsafiy va madaniy tushunchaga aylangan. Mifologik lug'at manbalari Mifologik lug'at turli madaniy va matniy manbalar orqali shakllanadi, uzatiladi va saqlanadi. Ushbu manbalar mifiy leksikaning uzluksizligi va yangilanishini ta'minlaydi. Asosiy manbalar quyidagilardan iborat: Og'zaki an'ana - dostonlar, afsonalar, miflar va folklor rivoyatlari; Diniy matnlar - mifologik unsurlarni o'z ichiga olgan muqaddas yozuvlar; Adabiy asarlar - klassik epiklar, o'rta asr romanslari, she'riyat va keyingi badiiy talqinlar; Tarixiy solnomalar - mif va tarix unsurlarini birlashtirgan dastlabki yozma manbalar. Ingliz tilida ko'plab mifologik so'zlar qadimgi ingliz, qadimgi skandinav va antik manbalar orqali, ayniqsa epik she'riyat va diniy matnlar vositasida kirib kelgan. O'zbek tilida esa epik an'analar, og'zaki hikoyachilik va folklor mifologik lug'atning saqlanishi va rivojlanishida yetakchi rol o'ynagan. Qiyosiy tahlil usullarga alohida tuxtalib o'tadigan bo'lsak, o'zbek va ingliz tillaridagi mifologik lug'atni qiyosiy o'rganish bir qator metodologik yondashuvlarga asoslanadi. Ushbu yondashuvlar universal mifologik andozalar bilan bir qatorda tilga xos xususiyatlarni aniqlash imkonini

beradi: Semantik tahlil - ma'no, konnotatsiya va semantik siljishlarni solishtirish; Etimologik tahlil - mifologik birliklarning kelib chiqishi va tarixiy rivojlanishini aniqlash; Funksional tahlil - adabiy, diniy va kundalik nutqdagi qo'llanishni o'rganish; Konseptual tahlil - lug'at orqali kodlangan madaniy tushunchalarni aniqlash. Qiyosiy tadqiqotlar filologiya talabalari uchun turli madaniyatlarning dunyoni qanday tasavvur qilishini, jamoaviy qadriyatlarni qanday ifodalashini va mifologik tafakkurni tilda qanday saqlashini tushunish imkonini beradi. Qiyosiy tadqiqotlar: O'zbek va ingliz mifonimlarining taqqoslamali tahlili:

1-holat tahlili: Alpomish va Beovulf (Beowulf) O'zbek mifonimi Alpomish va ingliz mifonimi Beovulf o'z milliy epik an'alarining markaziy qahramonlari hisoblanadi. Har ikkala obraz ham ideal qahramon mifologemasini ifodalaydi va g'ayrioddiy jismoniy kuch, yuksak axloqiy fazilatlar hamda jamoaga sadoqat kabi xususiyatlar bilan tavsiflanadi. Alpomish o'zbek madaniyatida jasorat, matonat va oilaviy burch ramzi sifatida namoyon bo'ladi. Ushbu mifonim dostonchilik an'asidan ajralmas bo'lib, kuchli etnomadaniy mazmunga ega. Xuddi shuningdek, qadimgi ingliz epik she'riyatiga mansub Beovulf obrazi qahramonlik, mardlik va ilk german jamiyatiga xos jangchi axloq kodeksini ifodalaydi. Lingvistik nuqtayi nazardan, har ikkala mifonim ham asosan atoqli ot sifatida faoliyat yuritadi, biroq keyingi nutq va matnlarda apellyativ hamda metaforik qo'llanilish imkoniyatini ham yuzaga keltiradi. Zamonaviy kontekstda Alpomish yoki Beovulf nomlari favqulodda kuch va qahramonlik fazilatlariga ega shaxslarni tavsiflashda qo'llanib, mifonimlarning ramziy belgisi ma'noga kengayganini ko'rsatadi.

2-holat tahlili: Tangri va God / Odin Tangri mifonimi turkiy mifologik va diniy tafakkurda markaziy o'rinni egallaydi. Dastlab oliy osmon ilohi ma'nosini anglatgan Tangri tushunchasi vaqt o'tishi bilan ilohiy qudrat, taqdir va umumiy kosmik tartibni qamrab oluvchi kengroq mazmunga ega bo'lgan. Ushbu semantik rivojlanish mifologik e'tiqoddan falsafiy-diniy abstraksiyaga o'tish jarayonini aks ettiradi. Ingliz an'asida shunga o'xshash vazifani skandinav mifologiyasidagi Odin hamda xristian diskursidagi God mifonimlari bajaradi. Odin aniq mifologik xususiyatlarini saqlab qolgan bo'lsa, God tushunchasi mifologik tasavvurlarning monoteistik diniy tizimga aylanishini ifodalaydi. Qiyosiy tahlil shuni ko'rsatadiki, Tangri va God mifonimlari semantik umumlashuv orqali diniy va madaniy identitetning muhim tarkibiy qismiga aylangan[8]. Biroq Tangri mifonimi til va folklor kontekstida kuchli mifologik ohangni saqlab qolgan bo'lsa, God kundalik ingliz tilida deyarli mifologik assotsiatsiyalaridan xoli holga kelgan.

3-holat tahlili: Dev va Giant O'zbek mifonimi dev va ingliz giant mifonimi nihoyatda katta kuch va potensial xavf bilan bog'liq mifologik mavjudotlarni ifodalaydi. Har ikki an'anada ham ushbu obrazlar qahramonlik rivoyatlarida qarama-qarshi kuch, ya'ni xaos, vayronkorlik yoki axloqiy qarshilik timsoli sifatida namoyon bo'ladi. Lingvistik jihatdan, ushbu mifonimlar sezilarli darajada metaforik kengayishga uchragan. Zamonaviy o'zbek tilida dev so'zi kuchli, shafqatsiz yoki axloqan buzuvchi shaxslarni tasvirlashda qo'llanadi. Xuddi shuningdek, ingliz tilida giant nafaqat jismoniy kattalikni, balki iqtisodiy, intellektual yoki institutsional qudratni ham anglatadi (masalan, corporate giant). Mazkur taqqoslash

mifologik mifonimlar baholovchi va metaforik leksikaning shakllanishida muhim rol o'ynashini hamda qadimgi mifiy obrazlar zamonaviy diskursga ta'sir ko'rsatishda davom etayotganini yaqqol namoyish etadi.

4-holat tahlili: Pari va Fairy O'zbek pari va ingliz fairy mifonimlari go'zallik, sehr jodu va g'ayrioddiylik bilan bog'liq bo'lgan ayol mifologik obrazlarni ifodalaydi. Har ikkala mifonim folklor manbalaridan kelib chiqqan bo'lib, keyinchalik adabiy an'analarda mustahkam o'rin egallagan. Lingvistik qo'llanishda ushbu mifonimlar, ayniqsa, she'riyat va badiiy nasrda stilistik vosita sifatida keng ishlatiladi. Metaforik jihatdan, pari va fairy so'zlari betakror go'zallik yoki nafislikka ega shaxslarni tavsiflash uchun qo'llanadi. Biroq madaniy semantika jihatidan farqlar mavjud: pari ko'proq ideallashtirilgan va romantik ma'noga ega bo'lsa, fairy ingliz tilida ayrim hollarda kinoyaviy yoki kichraytiruvchi ma'nolarni ham anglatishi mumkin.

Shuni alohida qayd etish lozimki, mazkur tadqiqot mifologik lug'atni murakkab lingvomadaniy hodisa sifatida tahlil qilib, uning o'zbek va ingliz tillaridagi semantik, stilistik va konseptual ahamiyatini yoritdi. Mifologik leksik birliklar qadimgi e'tiqod tizimlarining qoldig'i bo'lib qolmay, balki zamonaviy til tizimida faol va samarali unsur sifatida metaforik tafakkur, badiiy ifoda va madaniy identifikatsiyani shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Qiyosiy yondashuv esa universal mifologik tushunchalar bilan bir qatorda milliy madaniy xususiyatlarni aniqlash imkonini beradi. Mazkur qiyosiy tahlil bir xil mifologik arxetiplar turli til va madaniyatlarda turlicha semantik va stilistik xususiyatlarga ega bo'lishini ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ницше Ф. Полное собрание сочинений: В 13 томах / Ин-т философии.– М.: Культурная революция, 2005 – Т. 1/1: Рождение трагедии. Из наследия 1869–1873 гг. / Пер. с нем. В. Бакусева, Л. Завалишиной и др.; общ. ред. И.А. Эбаноидзе. – 2012. – 416 с. - С.201-226.
2. Плахова Ольга. Мифоконцепт, мифологема, мифоним, мифолексема: к вопросу об унификации терминологического разнообразия // Карельский научный журнал, по. 2 (2013): 30–2.
3. Кононова И.В. Проблема выявления структуры этических концептов (на материале английского языка) // Языковые коммуникации в системе социально-культурной деятельности: Материалы научно-практической конференции (Самара, 16 – 17 мая 2005 г.). – Самара: СГАКИ, 2005. – С. 205.
4. Sapayeva F.N. O'zbekistonda zamonaviy lug'atshunoslik va tarjimashunoslikning dolzarb masalalari 2 15-sentabr 2023 bet 247-249

